

Lietuvininkų tradicinės aprangos ir nešiosenos atspindžiai Ievos Simonaitytės kūryboje

AUŠRA KAVALIJAUSKIENĖ

Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, Klaipėdos valstybinė kolegija

ANOTACIJA. Remiantis Ievos Simonaitytės knygomis, aprašomi XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Mažosios Lietuvos gyventojų drabužiai. Rašytojos kūryboje bandoma įžvelgti lietuvininkų nešiosenos bruožus. Pasitelkus aprašomąjį, lyginamąjį, analizės metodus, siekiama nustatyti amžių sandūroje Mažojoje Lietuvoje vykusius tradicijų raidos pokyčius.

Nustatyta, kad svarbiausius postūmius lietuvininkų aprangos ir nešiosenos raidai tuo laikotarpiu suteikė įžegnojimo apeigos, surinkimai ir lietuvininkų noras lygiuotis į miestiečius vokiečius.

RAKTAŽODŽIAI: I. Simonaitytė, lietuvininkai, Mažoji Lietuva, drabužiai, įžegnojimas.

ĮVADAS

Vanagų kaime (Klaipėdos raj.) gimusi rašytoja Ieva Simonaitytė (1897–1978) pagrįstai vadinama Klaipėdos krašto metraštininke. Literatūrologas Vytautas Kubilius pažymėjo, kad „vienas esminių I. Simonaitytės kūrybos principų – kalbėti apie tai, kas jos pačios regėta, patirta, žinoma iš mažumės“ (Kubilius 1987: 103). Ir autorė teigia, kad „niekas neišgalvota, visa, kas parašyta – matyta, viskas skaudžiai pačios išgyventa“ (Pajedaitė 1997: 74). Žmonės rašytoja vaizdavo tokius, kokius pažinojo, su kuriais kartu užaugo. Su realistei deramu pastabumu perteikė Klaipėdos krašto gyventojų išvaizdos ir būdo bruožus. Būdama kaimo siuvėja, ji detaliai aprašė kūrinių veikėjų drabužius. Charakterius kūrė pasitelkdama liaudies kalbėjimo manierą, išryškindama šio krašto gyventojų būdo savybes, socialinės padėties žymes. Greta paprastai ir aiškiai aprašomų lietuvininkų buities detalių, religinių ir šeimos švenčių, tradicinių papročių rašytojos kūryboje išreiškiamas apsisprendimas ir siekis puoselėti lietuviybę, romantiškas tėvynės meilės, garbingos praeities ilgesio proveržis, praturtintas tautosakiniais pasakojimais bei mitologiniais įvaizdžiais.

Drabužis – taikus ginklas, būręs, stiprinęs Klaipėdos krašto lietuvių, padėjęs jiems atsispirti germanizavimo įtakai. Neatsitiktinai kaip tik Klaipėdos krašte

XIX ir XX a. sandūroje gimė tautinio kostiumo kūrimo koncepcija. XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje Mažosios Lietuvos gyventojų tradicinė kultūra patyrė įvairių jos raidos posūkių lėmusių sukrėtimų. Sustiprėjusi krašto germanizacija, tautinis lietuvininkų nevienalytiškumas, liaudies tradicijas pamynusių sakytojų veikla, pačių lietuvininkų noras lygiuotis į miestiečius vokiečius, pramonės augimas keitė jų gyvenimo būdą ir požiūrį į tautinę tapatybę. XIX amžiuje lietuvininkės dar pačios audė, siuvosi drabužius, tuo ypač stebindamos ir žavėdamos svetimtaučius (Glagau 1970: 236). Autoriaus, kurio vardas ir pavardė iki šiol nenustatyta, nuomone, vokietės lietuvininkes lenkė grožiu ir elegancija, tačiau pastarosios buvo nepralenkiamos savo dailiais drabužiais (Nežinomas autorius 1970: 188–189). Rankų darbo drabužiai buvo patvaresni už pirktus turguje, todėl labiau branginami (Glagau 1970: 236). Lietuvininkės suvokė savo rankų darbo vertę ir jautėsi pranašesnės už vokietes (Gizevijus 1970: 127–128). Tautiniai drabužiai buvo įvertinti aukščiau-siuose Prūsijos valdžios sluoksniuose. Išėigine apranga pasipuošusios ragainiškės sveikino Frydrichą Vilhelmą IV atvykimo į Lietuvą proga. Kronprinco žmonai jos padovanojo skarą ir prijuostę su juostoje išrinktu tekstu: „Ištikimosios lietuvininkės iš meilės ir pagarbos tau dovanuoja“ (Glagau 1970: 236).

Šio straipsnio tikslas – pažvelgti į Ievos Simonaitytės kūrybą kaip į istorinį šaltinį, teikiantį medžiagos apie XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės lietuvininkų drabužius, aptarti juos istorinės raidos, socialinės, nacionalinės, konfesinės priklausomybės požiūriu. Lyginimui plačiau remiamasi Eduardo Gizevijaus, Otto Glagau, Karlo Kapelerio ir jau minėto nežinomo autoriaus darbais, išspausdintais Vacio Miliaus parengtoje knygoje *Lietuvininkai* (1970); jų aprašomasis laikotarpis – XIX amžiaus trys pirmieji ketvirčiai. Žinių apie XIX a. pabaigos lietuvininkų drabužius pateikia ir XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Jono Balio išleista lietuvininkų papročių rinktinė (Balys 1937). Tyrimui pasitelkiama taip pat Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus XIX a. antrosios–XX a. pirmosios pusės etnografijos, ikonografijos medžiaga, įrašai gaunamų eksponatų knygos (GEK) bei Klaipėdos universiteto Folkloro laboratorijos Tautosakos rankraštyno rinkiniai (KUTR)*.

„Kostiumas – tai ryškiausia materialinio apvalkalo išraiška, po kuria glūdi žmogaus esmė“ (Guzevičiūtė 2001: 9). Šiandien daug dėmesio skiriama dar nuo XIX ir XX a. sandūros kuriamam tautiniam kostiumui, siekiama išskirti būdingiausius ir puošniausius kiekvieno regiono aprangos elementus. Tautinio kostiumo kūrėjų žvilgsnis dažniausiai krypsta į XIX amžių, išėiginiai drabužiai atkuriami remiantis išlikusiais pavieniais drabužiais, jų dalimis, ikonografiniais bei rašytiniais šaltiniais, taip pat ir naujausiais kostiumo tyrinėtojų darbais

* Už dalykinę pagalbą dėkoju MLIM Istorijos skyriaus vedėjai Zitai Genienei, fondų darbuotojai Irenai Budginienei, KU Folkloro laboratorijos vedėjai Aldonai Drukteinytei.

(Jurkuvienė 2006: 6). Atkuriant Klaipėdos krašto kostiumą svarų indėlį įneša etnografės Stasės Bernotienės, etnologės Irmos Šidiškienės, muziejininkės Danutės Aleknienės ir daugelio kitų kostiumą tyrinėjusių autorių darbai. Vis dėlto, net ir atkūrus lietuvininkų drabužius, lieka daug neatsakytų su tradicine krašto gyventojų apranga susijusių klausimų. Ypač trūksta aprangos tyrimų bendrame papročių, šeimos ir konfesinių švenčių, socialinės padėties bei statuso kontekste.

XIX amžiuje puošniausi ir brangiausi drabužiai Mažojoje Lietuvoje buvo dėvimi sekmadieniais ir švenčių dienomis (Glagau 1970: 237). Paprastai išeiginius drabužius lietuvininkai pasisiūdavo jaunystėje ir jų pakakdavo visam gyvenimui (KUTRF 28). Tradicinę lietuvininkų aprangą sudarė galvos danga, drabužiai, apavas ir aksesuarai.

GALVOS DANGA: SKEPETOS IR SKRYBĖLAITĖS

Romano *Aukštųjų Šimonių likimas* įvadiniam skyriuje „Aukštujai šiandien“ I. Simonaitytė aprašo šventadienį į mišias susirinkusių mergaičių ir moterų galvos apdarus. Rašytojos žvilgsnis nukrypsta į bažnytelės vidų, ir ji su palengvėjimu atsidūsta: „Aukštųjų bažnyčioje beveik dar nesimato mergaičių su kepuraitėmis“ (Simonaitytė 1987: 37). Vadinasi, gimtųjų apylinkių mergaitės vis dar lietuviškai, o ne vokiškai pasipuošusios, su dailiomis baltomis ir margomis skepetaitėmis. Turtingos apylinkės ūkininkės pasidabinusios šilkinėmis skepetomis su kutais. Paprastomis vilnonėmis galvas dengė ištikimiausios bažnyčios lankytojos – išimtininkės, romane mėiliai vadinamos „mamuzėmis“, „senolėmis“, „pamaldingiausiomis bažnyčioje dūšiomis“ (ten pat). Kiek anksčiau šių išimtininkių gretose dar buvo galima pamatyti moterų su *pirmočiais* arba su apvaliai aprištomis galvomis (ten pat). XIX amžiuje populiarius moterų galvos apdangalus vadintas *muturu*. Be muturo moteris negalėjusi niekur viešai pasirodyti (Gizevijus 1970: 161, 176). Marčią muturiavo vyro namuose, nuėmus nuotakos vainiką (Nežinomas autorius 1970: 194; Balys 1937: 34; Kapeleris

Sena Grumblių kaimo gyventoja Bertaitienė – Advės Bertaitienės (g. 1898 m.) uošvė su juoda šilkine skepeta ir klumpėmis, XX a. pradžia. Fotografas nežinomas (GEK 1220)

1970: 384). I. Simonaitytės autobiografinės knygos *...O buvo taip* veikėja Bertaitienė buvo „senoviškas žmogus“, baltos skepetos niekada nepripažino – visada ryšėjo juoda skepetike arba, eidama į bažnyčią, „rišdavo galvą apvaliai“. Bertaitienės muturas – didelė, tamsiai mėlyna skepetą su spaustais raštais: šviesesniais mėlynais taškiukais arba mažomis gėlytėmis (Simonaitytė 1960: 150).

Nuo XIX a. antrosios pusės bažnyčiai lankyti buvo skirtos juodo šilko, aksomo, brokato skepetos su šilkiniais kutais. Jos derintos prie tokių pat tamsių šilkinų prijuosčių. Jei būdavo blogas oras, skepetomis moterys siausdavosi pečius (KUTR 28, 23, 65, 112, 65). Juodos bažnytinės skepetos įsiliejo į tradicines vedybų ceremonijas. Pasak I. Simonaitytės (1971: 231), motina Karalienė juodą su kutais skepetą rišo jaunamartei Grėtei. Iš įrašų Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus inventorinėse knygose sužinome, kad juodą šilkinę skepetą būsimajai žmonai jaunikis dovanodavo per sužadėtuves (GEK 2333).

XX a. pirmojoje pusėje miestietės, nusižiūrėjusios iš vokiečių, pamėgo skrybėlaites (KUTR 210). I. Simonaitytės aprašyta tolimesnė Dūdjonų giminaitė Ėvė Grunvaldienė, anksčiau buvusi neturtinga, kaip ir visa jos giminė, iš Vokietijos grįžo pasipuošusi kaip vokiečių:

...atsidarė durys ir ant slenksčio pasirodė iškilinga ponija. Su be galo gražiu šviesiu paltu, su skrybėle, ant kurios buvo tokių brangių ir blizgančių gėlių, su skėčiu ir rankinuku rankose (Simonaitytė 1960: 330).

Lankupių ūkininko Martinaičio dukterys (dešinėje pirma ir antra) su svečiais, XX a. pradžia. Fotografas nežinomas (GEK 6946)

Suvokietėjusi ponia Gaidienė nešiojo baltą skrybėlę su „visa lysve gėlių“ (Simonaitytė 1971: 257). Drauge su senoviniais moterų galvos apdangalais pamiršti ir senieji papročiai bei prietarai. Dievobaimingoji Bertaitienė buvo įsitikinusi: jeigu ištekęjusi moteris norinti iš širdies pasimelsti, ji būtinai turinti prisidengti galvą, antraip Dievas neišklausys jos maldos (Simonaitytė 1960: 158). Į jungtuves bažnyčioje – priešingai – manyta, kad reikia vykti plikomis galvomis (Simonaitytė 1971: 197).

AKSESUARAI: SKEPETĖLĖ / PASLETAS / NOSINĖ IR DELMONAS

Lietuvinkės religinėms knygoms susirišti ausdavo skepetėles – tiek šviesias, tiek tamsias. Knygas surišdavo eidamos į bažnyčią (KUTR 28). Į austinę nosinę rišo „giesmines“ ir „psalmines“ (ten pat: 244). Plačiau šis paprotys aprašomas autobiografinės trilogijos pirmojoje knygoje:

Moterys arba mergaitės, kurios dar laikosi senovės, knygas turi susirišusios arba įvyniojusios į skaisčiai baltas nosinaites. O prie knygos pridėta puokštelė – mėtų, žalmedžio, Marijos lapų. Į šiuos žalius lapus dar įkaišiota vienos kitos tuo laiku pražydusios gėlės žiedas.

Moterys arba mergaitės, kurios jau labai moderniškos, tos knygų neberiša į nosines (Simonaitytė 1960: 293).

Lietuvos dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus darbuotoja Dalia Bernotaitė-Beliauskienė mini etnografės Stasės Bernotienės ekspedicijose po Mažąją Lietuvą užfiksuotą faktą, kad bažnyčioje skepetėlė-nosinė buvo sulankstoma ir ant jos dedamos religinės knygos.

Antano ir Anastazijos Tamošaičių galerijos „Židinys“ rinkiniuose yra dvi nosinaitės. Ankstyvesnė, iš XVIII a. pabaigos, vadinama *pasletu*. Ji balta, lininė, dvinytai išausta su žičkų ruoželiais ir maišytos raudonos bei baltos spalvos kuteliais ant mėlyno siūlo pakraščiuose. Žvaigždučių raštu išsiuvinėti trys kampai. „Židinio“ archyvo duomenimis, Mažosios Lietuvos moterys prie išėginių drabužių neraštu-

Rusnės lietuvė šventadienio drabužiais, XX a. pradžia. Atviruką išleido F. W. Kaufmannas Rusnėje, spausdino R. Clauso spaustuvė Drezdene (GEK 3562)

Lietuvaitės šventadienio drabužiais.
Alberto Kretschmerio akvarelinis piešinys,
1889 metai. Iš A. Kretschmer. *Deutsche
Volkstrachten*, 2. Aufl., Leipzig, 1887–1890,
Taf. 12 „Litauen“ (GEK 77745)

tą nosinaitės kampą laikydavo rankoje arba užsikišdavo už juostos, sijono ar prijuostės juosmens. Mažajoje Lietuvoje gyvavo paprotys išvykstantiems svečiams pamajuoti nosinaite (Raciūtė 2012: 4).

Skepetėlė-nosinė nuo seno buvo lietuvininkų vestuvių atributas. K. Kapeleris aprašo nuotakos pusės kvieslį, kuris rankoje laikė lazdelę su viršuje tvirtai prisegta maža balta skepetaitė (Kapeleris 1970: 381). Žvejų kaimuose į vestuves kviesdavo dvi mergaitės kvieslės su baltomis skepetaitėmis rankose (Balys 1937: 33).

XIX a. antrojoje pusėje nosinę laikė kišenėje, vadinamajame *delmone* (Simonaitytė 1971: 142), arba užantyje. Antai romane *Vilius Karalius I*. Simonaitytė rašo:

Karalienė pastatė ant žemės pintinę su supjaustytais kalmų lapais bei eglių šakelėmis ir tvėrė už prijuostės. Bet ir ta juodo šilko. Paskui dešinę ranką įkišo į margai išsiuvinėtą kišenę, kuri pusiau kyšojo iš po prijuostės, ir, ten taip pat nieko neradusi, atsiminė, kad nosinė užkišta už lastinginės liemenės. Išsitraukusi ją iš užančio, nusišluostė prakaituotą veidą (ten pat: 8).

Delmonas – kišenė, įprastai kabojusi dešiniajame juostos šone, po prijuoste. Mažajai Ėvikei jis buvo prisiūtas prie sijonuko kairėje pusėje, nes mergaitė buvo raiša ir po dešine pažastimi buvo įsispraudusi kriukį (Simonaitytė 1960: 100–101). Rašytoja taip pat rašo, kad „senais laikais delmonus siūdavo siuvėjai, nes tik siuvėjai teturėdavo siuvas masinas. Jie šilkiniais siūlais masina išrašinėdavo dvigalvius žalčius ar ką panašaus. O kai jau pradėjo siuvimo masinas ir moterys įsigyti, tai siuvėjai šitą darbą metė“ (ten pat: 286).

Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus delmonų rinkinį sudaro dvidešimt vienas eksponatas. Seniausias iš jų pasiūtas siuvėjo Makio apie 1879 metus (GEK 1631). Brangaus audinio krepšeliai, puošti siuvinėtais gėlių motyvais, aukštuomenės moterų pamėgti XVIII amžiuje (Matušakaitė 2003: 332–333). Liaudyje siuvinėjimas spalvoto stiklo karoliukais, arba biseriu, išpopuliarėja XIX a. pradžioje. Vėliau labai

paplinta ir siuvinėjimas kryželiu (Gaigalienė 1988: 5). Delmonus siuvo ir siuvinėjo ne tik suaugusios moterys, bet ir vaikai. Žinoma, kad vieną delmoną, šiuo metu saugomą Šilutės muziejaus rinkinyje (GEK 159), išsiuvinėjo devynerių metų mergaitė Marta Gižytė, gimusi 1912 metais Kukoraičių kaime. Delmonus siuvinėjusi ir Ėvikė – išsiuvinėdavusi „margų margiausiai, gražių gražiausiai“. Net ir metus įdėdavusi arba pirmąsias vardo ir pavardės raides... (Simonaitytė 1960: 286).

Sviesto mušimas Lietuvoje. Lietuvinkės apsirengusios tradiciniais drabužiais, ryši delmoną, XX a. pradžia. Atviruko fotografas ir leidėjas R. Minzloffas, Tilžė (GEK 1022/9)

Delmonus Ėvikė siuvinėjo pardavimui, norėdama uždirbti pinigų sau ir šeimai. Tas darbas nebuvo lengvas ir malonus – įgriso jai tie delmonai, net pro gerklę lipo (ten pat: 326). Išsiuvinėjusi nešė kaimo siuvėjai Gelžinienei, kuri juos siūdavusi ir parduodavusi ūkininkėms. Mažajai siuvinėtojai buvo atsilyginama duonos kepalu, mėsos, taukų ar sviesto gabalu, kuriuos Gelžinienė gaudavusi iš tų moterų. Ėvikės motinai nebereikėjo sukti galvos, iš ko duoną kepti. Kartą už siuvinėjimą gavusi sidabrinę penkių markių monetą, Ėvikė išigijo naujų drabužėlių: bliuzelę, prijuostelę, skepetikę (ten pat: 286–287). Kadangi Gelžinienė pinigų už darbą daugiau neduodavusi, Ėvikė sumaniusi pati pavasarį važiuoti į Priekulės turgų ir parduoti savo siuvinėtus bei Lekienės pasiūtus delmonus. Tik iš mergaitės su kriukiu delmonų niekas nepirko. Mat raišas žmogus laikytas elgeta, o jų to meto Mažojoje Lietuvoje niekas nemėgo. Ėvikė ir tegirdėjo:

„Ak dieve, kokia ten biedna mergelė sėdi. Matyt, ubagėlė <...>. O ką tu, kūdiki, čia... Delmonai? Ar tu delmonus pardavinėji? Vargšė mergaitė, matai, kaip tėvai ima savo vaikus... jau į jomarkus siūsti ubagauti...“ (ten pat: 327).

I. Simonaitytės romane *Pavasarių audroj* minimos dvi basakojės mergaitės, kurios, pasirišusios delmonus po prijuoste, dešinėje, ėjo į laukus grėbti šieno. Aprašomas delmonas – iš juodo atlaso, apsiūtas žaliu šilkinio kaspinu. Geltonais šilkais delmone išsiuvinėtas „dvigalvis ugnį spjaunąs žaltys“, o tam skirtose vietose – merginų inicialai. „Vienos, tamsiaplaukės, kišenėje: „A. W.“, antrosios, geltonkasės: „K. B.“ ir vidury, taip pat žemai, metų data: 1894“ (Simonaitytė 1987a: 6–7).

NUO MARŠKINIŲ IKI BLIUZĖS

Be marškinių neapsieita svarbiausiais gyvenimo momentais, reikšmingų įvykių, iškilmių, švenčių progomis. Apatinius marškinius vadino *drobiniais* (žr. Balys 1937: 23; KUTR 29). Drobę balindavo tradiciniu būdu: pavasarį paklodavo ant žolės, laistydavo vandeniu (KUTR 1). I. Simonaitytė grožisi baltais Kuršaičio marškiniais:

Atėjo [jis] apsirengęs baltais kaip sniegas marškiniais, baltom kelnėm ir balta šiaudine skrybėle. Nors man reikėjo pietums košei bulvių skusti, aš vis tiek išbėgdavau pasižiūrėti tėčio Kuršaičio. Jis taip be galo gražiai atrodė laukuose – kaip balandis, o teta Dūdjonienė, kuri po jo rišo, atrodė kaip tikra juodvarnė (Simonaitytė 1960: 152).

Lietuvė šventadieniniais drabužiais, XX a. pradžia. Atviruko fotografas ir leidėjas R. Minzloffas, Tilžė (GEK 1022/12)

Išeiginiai marškiniai. XIX a. istoriniuose šaltiniuose pažymima, kad lietuvinkės puošėsi akinamai baltais plonos drobės marškiniais. Prie pečių ir riešų jie buvo siuvinėti juodais (Glagau 1970: 235) arba raudonais ir juodais raštais (Nežinomas autorius 1970: 187). Kai buvo šalta, vilkosi net trejus marškinius: arčiausiai kūno visada buvo prastesni, antrieji – geresni, o tretieji, viršutiniai, itin gražūs ir ploni, su šilkais išsiuvinėtomis rankovėmis (Kapelelis 1970: 347).

Iš I. Simonaitytės sužinome, kad per šventes lietuvinkės vilkėjo puošniais marškiniais *papečiais* (Simonaitytė 1971: 7). Kaip pastebi S. Bernotienė, Mažojoje Lietuvoje, be tunikinio sukirpimo, viršutiniai moterų marškiniai buvo siuvami ir kitaip: stuomuo dviejų dalių, prie apykaklės gau-

siai suraukiamas, o perpetės ne užsiuvamos ant viršaus, bet priduriamos prie stuomens kraštų ir prie apykaklės taip pat suraukiamos (Bernotienė 1974: XII). Kadangi lietuvininkų išeiginių marškinių vieta po pečiais – papečiai – pasižymėjo puošnėmis perpetėmis, tai galėjo lemti ir tokį jų pavadinimą. „Židinio“ galerijos archyve saugomi puošnūs XVIII a. pabaigos marškiniai. Plačios jų perpetės siuvinėtos raudonų siūlų pluoštelio, gėlių žiedų, dobiliukų ornamentu. XIX a. marškinių perpetės taip pat plačios, įsiūtos tarp stuomens ir rankovės, siuvinėtos baltais siūlais kiauraraščiu, užpildytu augaliniu ornamentu, kur ritmiškai kartojasi tarp šakelių su lapeliais ir pumpurais ant stiebo išaugantis žiedas (Raciūtė 2012: 2). Puošnėmis, baltai siuvinėtomis perpetėmis puošti ir iš Eduardo Volterio ekspedicijos 1910 metais gauti XIX a. pabaigos moteriški marškiniai *papečės* (Senoji Lietuva 2009: 241). XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje rankomis siūti mažai kas bemokėjo. I. Simonaitytė labai vertina senąją tradiciją, siuvimą rankomis laiko garbingu užsiėmimu.

Lietuvių ūkininko šeima ir dūminis gyvenamasis namas, XX a. pradžia. Atviruką išleido F. W. Kaufmannas Rusnėje (GEK 1022/54)

Įkapių, krikšto, vestuvių marškiniai. Pasak 1918–1934 metais gimusių pateikėjų, vyrai šarvojimui buvo rengiami baltais marškiniais, o moterys – baltomis palaidinukėmis (Galinienė 1995: 663). Autobiografinėje trilogijoje I. Simonaitytės užsimenama apie įkapėms saugotus marškinius, kuriuos apvilkdavo atėjus lemtingam laikui (Simonaitytė 1960: 23, 29). Ji rašo, kad laidotuvių dieną garbingas senolis, paskutinis Šalteikių Šalteikis, buvo aprengtas geriausiais drabužiais, kuriuos prieš keliolika metų buvo pasisiuvęs ir su kuriais dar buvo spėjęs net kelis kartus nueiti į kaimynų laidotuves. Įkapių marškiniai drauge su kojinėmis ir pirštinėmis ilgus metus gulėjo skrynios dugne, laukdami paskutinės kelionės (Simonaitytė 1971: 11). O štai apysakoje „Pikčiurnienė“ rašytoja, pasakodama apie ūkininko Pikčiurnos laidotuves, parodo, kaip šventvagiškai tradicijas ir žmogišką orumą griaua žmonių godumas. Norėdama pasipelnyti, sesuo Šnekutienė parduoda vyriausios dukters tėvui įkapėms išaustus, išbalintus ir pačios pasiūtus marškinius. Į paskutinę kelionę tėvas Pikčiurna buvo palydėtas su senais, suplyšusiais marškiniais (Simonaitytė 1987c: 382).

Rašytoja mini ir *krikšto marškinukus* (Simonaitytė 1960: 65), *marškinyčius* (Simonaitytė 1987b: 202, 213). Apie vestuvinius marškinius, skirtus jaunikiui ar marčiai, ji neužsimena, tačiau juos buvus rodo lietuvininkų prietaras:

Kad merga žanijas su tokiu jaunikiu, apie kurį girdėti gaun, kad jis tankiai mušas, o prisibijo, kad ir ji apsižanijus mušti negautų, tad tur į venčiavas einant tam savo jaunikiui marškinius dovanoti, kuriuose ale nei apykaklė, nei apyrankiuose jokių ryšių netur būti dėl užsirišimo. Jei tas jaunikis į venčiavas einant tus marškinius apsivelk, tad tur jis savo paties ryšelius įsidėti, o su tais savo ryšiais jis sau pačiam rankas susiriš (Balys 1937: 23).

Marškiniai buvo vestuvinių dovanų objektas. Romane *Vilius Karalius* marškinius marčios dovanojo savo būsimoms anytoms. Teigiamas pavyzdys – tradicijas puoselėjanti Marė Karalikė. Uošvienei skirtus marškinius ji savo rankomis pasiuvo, juos „puikiausiai išrašinėjo ir nusnapavo“ (Simonaitytė 1971: 187). Grėtė Karalienė dovanojamus marškinius su juosta surišo ir pagal seną tradiciją dovanojodama ant peties uždėjo (ten pat: 231).

Įžegnojimo drabužiai: marškiniai, jakas, prijuostė, skepeta. Įžegnojimo proga jaunuoliai siūdindavosi naujus drabužius (Šaknys 1995: 653). Kaip pastebi etnologas Žilvytis Šaknys (1995: 650), etnografinės literatūros apie konfirmaciją yra mažai. Apie XIX a. pabaigos–XX a. pradžios konfirmacijos drabužius galima spręsti tik iš pavienių faktų.

1883 metais pasiūtų įžegnojimo marškinų, saugomų Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje, apykaklė, rankogaliai ir krūtinėlė apsiūti mezginiais. Šie marš-

kiniai po įžegnojimo buvo saugomi kaip relikvija, o vėliau su jais išžegnojo jų savininkės dukters.

I. Simonaitytės aprašytieji Šimonių Urtės *įžegnojimo marškiniai* buvo rankomis išpuošti: apykaklė ir prierankiai apmegzti – nusnapuoti, o perpečiai tankiu siuvimo būdu – pelėstakėmis ir puspelėstakėmis – išsiuvinėti (Simonaitytė 1987: 179). Iš autobiografinės knygos sužinome, kad Ėvikei ir ūkininkų Jokimaičių dukrai Marei įžegnojimo marškinius siuvo ta pati kaimo siuvėja – Gelžinienė, tačiau ūkininkaitei skirti įžegnojimo marškiniai buvo puošnesni, o Ėvikės prastesni. Siuvėja jai tiesiai pasakiusi: „...tik ne tau tokie marškiniai. Aš grieką nuo pono dievo turėčiau, jei ir tau tokius siūčiau. Ne, – sako, – čia Jokimaičių Marei“ (Simonaitytė 1971: 359). „O tie marškiniai, kokie jie buvo gražūs, kokia apykaklė nutresuota, kokie pinikai...“ Ištraukė ir Ėvikė savo „marškinių apykaklę ant jako apykakliukės. Bet...“ (ten pat).

Ant įžegnojimo marškinių, kurių tik apykaklė buvo matoma, rengėsi juodą, trumpą švarkelį, kurį vadino *jaku*. Ir kiti būtini įžegnojimo drabužiai bei atributai, pasak I. Simonaitytės, buvę juodi.

Aš vilkėjau ilgą, juodą, namie pačios motinos išaustą sijoną, kuris buvo smulkiai suklostytas ir suprosytas, juodą su kutarais jaką, buvau pasirišusi juodą plačią atlasinę priejuostę ir apsirišusi juodą skepetą ilgais šilkiniais kutais (Simonaitytė 1989: 281).

Svarbus įžegnojimo apeigų atributas buvo nauja *priejuostė*. Vakare kalbėdama „Tėve mūsų“ mažoji Karalių Marikė meldė naujos priejuostės.

O jai taip be galo reikėtų šilkinės priejuostės! Berods, jos amžiaus mergaitės reta teturi šilkinį priejuosčių. Bet juk ji ūkininko Karaliaus duktė, Šalteikių Karaliaus, – tai, jos nuomone, daug reiškia. Bet iki įžegnojimo dienos ji tikrai negaus. Šiandien mamikė jai pataisė priejuostę iš savo senosios aksominės. Aksomas keliose vietose išplindęs. Bet mamikė taip dailiai mokėjo įdėti klostikes, kad tų išplindusių vietų beveik nė matyti nebeliko. Rytoj Marikė eis, ja pasipuošusi, į bažnyčią (Simonaitytė 1971: 82).

Iš pasakojimo sužinome, kad įžegnojimo atributu laikyta ir juoda šilko *skepetas* su ilgais šilkiniais kutais. Istoriniuose, etnografiniuose šaltiniuose skepeta dažniau laikoma moters, o ne merginos galvos apdangalu. Klaipėdos krašte būta kitaip. Juoda skara su šilkiniais kutais XIX a. pabaigoje buvo jaunamartės kraičio dalis (GEK 2567). Juodą skepetą, pirktą 1907 metais Klaipėdoje, O. Jonaitienė, dar būdama netekėjusi, rišdavosi eidama į bažnyčią ar šiaip į kokias iškilmes (GEK 2463). O. Perkamienei juodą skarelę su išsiuvinėtomis baltomis gėlytėmis jaunystėje padovanojusi motina. Užsirišusi priekyje galais, su ja eidavo į bažny-

Priekuliškiai sekmadieniniais drabužiais, XX a. pradžia.
Atviruką išleido L. Rahnas Priekulėje (GEK 6007)

čia (GEK 23 32). Skarelėmis ryšinės ir rankose laikančios *Pagerintas giesmių knygas* jaunos priekuliškos įamžintos XX a. pradžios atviruke. Fotografuota po pamaldų surinkime arba misijų šventėje. Kaip teigia Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojas Domas Kaunas, religinio gyvenimo, ypač surinkimų sąjūdžio, ikonografijos pavyzdžių iš Mažosios Lietuvos yra labai mažai, nes pietistai fotoaparato pabrėžtinai vengė (Kaunas 2000: 12, 53).

Konfirmacija, arba įžegnojimas, – protestantų bažnytinės apeigos, kai jaunuoliai, sulaukę keturiolikos metų, pirmą kartą eina komunijos. Įžegnėjimo šventės laukta džiaugsmingai ir su jaudulio ašaromis. Kaip rašo I. Simonaitytė, per įžegnėjimą

[b]veik visos mergaitės verkia arba bent apsimeta verkiančios. Jų visų akys raudonos – ir užverktos, ir užtrintos, nes juo daugiau ašarų, juo garbingiau. Kiekvieną rudenį čia liejamos ašaros. Kiekvieną rudenį maždaug tas pats, nors ir kiekvieną rudenį nauja karta įžegnojama (Simonaitytė 1971: 99).

Šią šventę rašytoja sieja su ypatingu amžiaus tarpsniu, atsisveikinimu su kūdikyste (ten pat). Po konfirmacijos mergaitė įgydavo suaugusios merginos teises (Šaknys 1995: 656). Naują statusą žymėjo ypatinga šukuosena. Po įžegnotuvių mergaitės palaidų kasų nebenešiojo, – jas pynė ir suko aplink galvą vainiku (KUTR 28). Besirengianti įžegnotuvėms Ėvikė galvą pasipuošė ne tik kasų vainiku, bet ir juodu aksominiu kaspiniu.

Motina nupirko – žinoma, iš mano pinigų – rudų ir žalių vilnonių gijų, padarė stambias įpinas ir įpinė į mano „pelės uodegas“ – taip motina vadino mano plaukus. Dabar turėjau gražiausias kasas. Kaip koks vainikas jos gulėjo ant mano galvos. Prie to vainiko užsirišau juodą aksominį kaspiną. Na, ir galėjau pasirodyti bažnyčioje nė kiek ne prasčiau už kitas mergaites (Simonaitytė 1960: 318).

Įpinų į kasas naudojimas rodo, kad susipinti kasų vainiką būtinai reikėjo net ilgų plaukų neturinčioms merginoms. Apie kasas prailginančias vilnonių gijų įpinas pasakoja ir lietuvininkės.

Mama nešiojo taip: per vidurį skląstas. Plaukai buvo silpni, tai įsipindavo vilnų. Kasas nešiodavo ant viršaus kaip vainiką. Taip mama nešiodavo visą laiką (Elena Girčienė-Barvaitė, g. 1920 m. Pakalnės k., KUTR 65).

Šukuosena išreiškė moralės normas. Kasų vainikas buvo lietuvininkės merginos pasididžiavimas, jos doros simbolis. Plaukų kirpimas – nedorybė (KUTR 22).

Ž. Šaknys, remdamasis pateikėjų, patvirtintų 1918–1944 metais, pasakojimais, teigia, kad lietuvininkės konfirmacijai rengėsi juodai, o vokiečių – baltai (Šaknys 1995: 653–654). Tačiau iš to meto konfirmacijos nuotraukų matyti, kad

Anos Giedraitės (Gedra) konfirmacija Doviluose, 1928 metai.
Fotografas nežinomas (H. Lotužio rinkinys)¹

1 Nuotrauka eksponuota Mažosios Lietuvos istorijos muziejuje pernai vykusioje parodoje „Vakarų Lietuvos istorinis kostiumas“. Publikuojama pirmą kartą.

nuostatų nebuvo visur ir visada griežtai laikomasi. Pavyzdžiui, Doviluose 1928 metais konfirmantės rengėsi įprasta išėigine apranga, o 1932 metais jau puošėsi juodomis ir baltomis suknelėmis.

Viliaus Laukstyno (paskutinėje eilėje pirmas iš kairės) konfirmacija Doviluose, apie 1932 metus. Fotografas nežinomas (H. Lotužio rinkinys)²

Bažnytiniai ir išėiginiai drabužiai. Bažnytiniai marškiniai, kuriuos vilkėjo Onos Perkamienės, gimusios 1881 metais (gyv. Sėlenų k.), motina, nepuošti mezginiais (GEK 2328).

Bažnytiniai marškiniai, pasiūti iš „kalencka“ vadinamos baltos medvilninės medžiagos, buvo dėvimi ant drobinių marškinių. Puošniausia jų detalė – iškrakmolytos rankovės, kurios ypač dailiai atrodydavo apsivilkus juodą liemenę – *vestę*.

Bažnyčiai skirtus marškinius I. Simonaitytė vadina *pirmočiais*. Tikrai su pirmočiais į bažnyčią ėjusi senoji kaimo pribuvėja Bertaitienė; ši moteris mėgusi dėvėti senovinius, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje jau neįprastus drabužius (Simonaitytė 1960: 150).

Pirmočių pavadinimas gali būti siejamas su įžegnotuvių apeigomis, kai buvo pažymimi svarbūs, pirmą kartą jaunuolių gyvenime vykstantys pokyčiai. Pirmkarčiu, pirmkaite vadino besirengiančius konfirmuotis, o pasirengimas konfirmacijai vadinamas pirmkarčių pamokomis.

.....

² Nuotrauka eksponuota toje pačioje parodoje. Publikuojama taip pat pirmą kartą.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje bažnyčiai, kaip ir įžengnojimui, buvo skirti juodi drabužiai (plg.: „Jos [lietuvininkės – A. K.] visados buvo juodai ir gražiai apsirengusios, tartum jos į bažnyčią eitų“ – ten pat: 24).

Elfrydė Kybens, gimusi 1922 metais Petrelių kaime, pasakojo, kad kaimo moterys turėjo prisiaudusios gražių prijuosčių ir liemenių, bet sekmadienį, vykdamos į bažnyčią, dėvėjo tik tamsius drabužius: atlasinius *žiurstus*, barchato liemenes (KUTR 75). Išėigines prijuostas ir skaras siuvo iš šilkinės medžiagos, gražios, blizgančios, o kasdien ryšėdavo pačių austas, išilgai dryžuotas (KUTR 28).

Muziejuje saugomi Katrės Naujokienės 1918–1919 metais pasiūti sekmadieniniai juodo šilko marškiniai (GEK 2278). Eidamos į bažnyčią lietuvininkės užsimaudavo *žekstaibes* – iš juodos vilnos megztas puskojines be padų (GEK 2334).

Germanizavimas per bažnyčią nuo XIX a. vidurio lietuvininkus skatino burtis į surinkimus – pamaldas ūkininkų namuose – ir ten melstis, giedoti, klausytis sakytojo pamokslų gimtąja kalba. Dėl „dorovingo liaudies išauklėjimo“ surinkimų vadovai draudė linksintis ir dėvėti raudonus, margus drabužius, jie „žmonių senoviškus papročius, pasakas, dainas, tautiškus šokius ir žaislavimus, vakaruškas ir pan. griežtai pasmerkė, taipo jau ir tautiškus, raudonus ir bendrai margus rūbus papeikė“ (Gaigalaitis 1998: 150). Surinkimo namuose net samdiniams nepriderėjo dėvėti raudonos spalvos drabužius. Pasak rašytojos, apskritai „labai žydėti ir raudonuoti po laukus ar namus nereikia. Juk mūsų namai – surinkimo namai“ (Simonaitytė 1987: 260).

Surinkimininkų dėka Mažosios Lietuvos kaime XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje vyravo „juodai baltai marga“ moteriškų drabužių spalvų gama. *Viliuje Karaliuje* rašoma:

Antai iš Karaliaus kiemo išeina merga su naščiais, prie kurių prikabinotos dvi didelės milžtuvės. Ji taip apsirengusi kaip motina Karalienė, su baltais marškiniais, balta skepeta,

Andė Pareigienė prieš Pirmąjį pasaulinį karą.
Fotografas nežinomas (GEK 6846)

Jaunosios būrikės su šilko bliuzelėmis,
1916 metai. Fotografas nežinomas
(GEK 17166)

Marė Lenartienė (g. 1906 m.) prieš
Pirmąjį pasaulinį karą. Fotografas nežinomas
(GEK 6847)

juodu sijonu ir juoda priejuoste. Eidama ji kiek linguoja ir, rodos, neina po naščiais, o lyg nešdama kažką gražaus. Karaliaus karvės jau bliuona pagiry, ir juodai baltai marga merga dingsta tarp juodmargių gyvulių (Simonaitytė 1971: 40).

Grėtės vestuviniai drabužiai irgi buvo juodi. Juodos plonos kojinės, juodos lakinės karpės. Naujoviškais ripsytais raštais, juodomis šilkvilnėmis austas sijonas suklostytas smulkytėmis klostytėmis, su juodu pamušalu, „juodu šilkinio pliušu aprumbo vietoje“. Juoda, moderniškai pasiūta prijuostė buvo šilkinė, rožėta. Žemai priraukta ir ant raukimo siūlės užsiūta „juoda šilkinė linta“. Viršų prikirtas širdies formos rumbas. Vietoj margų juostų kairiame šone prisiūti ilgi, platūs moheriniai kaspiniai. Taftinė bliuzė su kietu diržu, pastatytais pečiais. Ant juodos stačios užversta balta pinikuota apykaklė (ten pat: 197–198).

Grėtė nebuvo pamaldi surinkimininkė, mat Ploniai surinkimų nepripažino ir jų nelankė (ten pat: 199). Į bažnyčią ji eidavusi tik dėl pramogos – savęs parodyti, kito pamatyti (ten pat: 200). Juodi Grėtės drabužiai buvo ne pamaldumo ženklas, o to laikotarpio mados atspindys.

VOKIŠKA IR LIETUVIŠKA APRANGA

Balta šilkinė *bliūzikė* su juodu sijonuku buvo laikoma vokiška apranga (plg.: „Anelė buvo atnešusi lėlę, baisiai gražią, vokiškai aprengtą lėlę, su balta šilkinė bliūzike ir juodu sijonuku“ – Simonaitytė 1960: 33). Nusižiūrėjusios į vokietes, ir lietuvininkės

siuvosi bliūzikes – šilkinės palaidinukes. Po kaklu, kaip ir vokietės, pasirišdavo šilko kaspina. Tačiau, skirtingai nei vokiečių, palaidinukes lietuvininkės siuvosi iš tamsios arba juodos medžiagos. Nuo tada vilkėdavo juodos taftos palaidinukę su „išmuštom gėlėm“, „spauštom rožėm“ (KUTR 22) arba tamsų trumpą švarkelį (KUTR 24, 86, 28).

Jaunosios kraitis iki Pirmojo pasaulinio karo dažniausiai susidėdavo iš namie austų audinių. Vėliau paplito pirktinės medžiagos, pasiūtus drabužius namuose dar išsiuvinėdavo, papuošdavo (Mačiekus 1995: 635). Lietuviškais vadino „šimtakvoldinius“, „kvalduotus“, „dūdytus“ – namie austus smulkiai klostuotus sijonus – *kedelius*. Antai lietuvininkės prisimena: „Tie šimtakvoldiniai buvo išėiginiai, bažnytiniai“ (KUTR 22); „Mūsų mama liobėj lytuviškai rengtis – kvalduotais sijonais“ (KUTR 23); „Dūdyti – klostyti sijonai, tie buvo lietuviškai. Jau mano laikais tų ilgųjų kedelių jau niekas nenešiojo. Su tais kedeliais jau nei mama, nei omama nebevaikščiojo. Turėjo, bet jau nebevaikščiojo. Skaitėsi, jau vokiškai eina. O tie dūdyti – klostuoti sijonai, tie buvo lietuviški“ (KUTR 210).

Autobiografinėje knygoje *...O buvo taip* I. Simonaitytė pasakoja, kad nuo vaikystės ji buvo rengiama lietuviškais drabužėliais (plg.: „Kai aš, lietuvininkų vaikas, eisiu su „vokiška *kleidike*“! – Simonaitytė 1960: 132; išskirta mano – A. K.). Vokiškais drabužiais rengėsi „vokiškoji“ kaimynų dukra Lėnė.

Tame pačiame name už sienos gyveno toksai kaimynas Dačkus. Jis ir jo žmona buvo lietuvininkai, o jo vienintelė dukra buvo vokiečių. Nes ji buvo Lėnė vardu ir nešiojo vokiškai pasiūtą kleidę (ten pat: 173).

Lėnė knygoje vaizduojama kaip skundikė ir melagė. I. Simonaitytė išreiškia neigiamą nuostatą nutautėjusių lietuvininkų, kurie apranga mėgdžiojo vokiečius, atžvilgiu. Šaržuotas ir miestietės Anės Tautrimienės, Katrės Karalienės sesers, dėvinčios aptemptai pasiūtą juodą suknią, paveikslas (Simonaitytė 1971: 8, 110). Rašytoja apeliuoja į skaitytojo sąžinę: esą, paniekinus lietuviškus drabužius, paminamos ir lietuviškos tradicijos:

Miestietė, apsirengusi „kleide“, XIX a. pabaiga. Fotografuota G. Bödeckerio fotosalone Hamburge (GEK 2023)

Pasirišęs kaklaraištį, esi jau šiek tiek panašus į vokiečių, o gal ir pusė vokiečio. Turbūt dėl to gėda pakylėti kepurę prieš lietuvininką – žmogų be kaklaraiščio, ilgais plaukais (ten pat: 247).

APAVAS: KLUMPĖS, ŠLIURĖS IR KURPĖS

Nuo seno kiekvienas lietuvininkas mokėjo pasigaminti avalynę, todėl buvo sakoma, kad prūsų karalius turįs vieną provinciją, kurioje gyveną vien tik kurpiai (Glagau 1970: 242).

XIX amžiuje batais ir pušnimis lietuvininkai avėjo retai. Vyrai prie darbo avėjo medines klumpes arba liepų karnų vyžas, o moterys *šliures* – medpadžius su odos viršumi (Glagau 1970: 242). Per kiemą kaukšintys „klumpėti žingsniai“, pasak I. Simonaitytės, buvo lietuvininko kasdienybės dalis (Simonaitytė 1971: 242).

Prie šulinio. Moteris avi medpadžiais su odos viršumi, XX a. pradžia. Atviruką išleido F. W. Sieberto leidykla Šilokarčemoje (GEK 1022/6)

Kaime buvo klumpininkų, kurie dirbdavo klumpes, sakydavo – *klumpius*. Jei iš namų visų klumpių nepasiimdavo, veždavo į turgų parduoti. Klumpiais vertėsi tie, kurie turėjo mažą ūkėlį (KUTR 28). Ėvės giminės Dūdjoniai buvo „liuosininkai“ – įnamiai. Dūdjonis drožė klumpes. Jo uždarbis buvo menkas, nepriteklus – klumpininko šeimos kasdienybė, tad ir jos ateitis niūri.

Kokie mūsų turtai – visi žino. Jis dirba klumpes. O žinai, ūkininkai nedaug teišstena už jas. Norime ir biškį į šporkasę nunešti: reikės perimti tuos Vanagų šilynus, tas

velėnų kūtales, į žemę susmukusias. Plaukai šiaušiasi, kaip apie tai pagalvoju (Simonaitytė 1960: 73).

Tėtis Dūdjonis mokėjo gražiai papuošti klumpes. Pirmatašo, paskui grėžia, dar vėliau drožia, o jau visiškai pabaigoje klumpės nukaišamos peiliu ir ant jų uždedami pentinai arba žvaigždikės (ten pat: 56).

Jei žiemą nuo šalčio klumpiai susprogdavo, juos suverždavo viela (KUTR 29). Taip suveržti, jie labai garsiai kaukšėdavo. Šitokias klumpes avi ir I. Simonaitytės knygų veikėjai. Čaižus garsas trikdė mirštantį Viliumą Karalių, kai jį aplankęs kaimynas Stagaras pamiršta nusimauti klumpes. „Nors jis stengėsi eiti tyliai, vis vien kiekvienas jo žingsnis girdėti: pakš, braks. Viena jo klumpė susprogusi ir sutraukta viela, dėl to ji taip tarška“ (Simonaitytė 1971: 115).

Batus kaimo gyventojai apsiaudavo tik tai šventą dieną (KUTR 22). Vaikui pirmuosius batelius nupirkdavo įžegnojimo proga (KUTR 64). Batų, vadinamų *kurpėmis*, neturėjo ir mažoji Ėvikė. „O po tos baisiai didžios lovos, kurioje ji su motina miega, – motinos šliurės, jos, Ėvikės, klumpiukai“ (Simonaitytė 1960: 13). Tik įžegnotuvių proga ir ji gavo išsvajotąsias kurpes. Rašytoja prisimena:

Bet štai staigus išsipildymas ir antrosios mano vaikystės svajonės: aš nebeturiu klumpių, o vaikščioju su kurpėmis. Tai mano įžegnojimo kurpės, španginės (Simonaitytė 1989: 288).

Neturtingi tėvai visus vaikus įžegnodavo su vienais batukais (KUTR 24). Jei batukų neturėjo, įžegnodavo ir su klumpiais. Antai Marija Eicholcienė (Gerulytė), kilusi iš Vabalų kaimo, pasakoja: „Nebuvo iš ko rinktis, su klumpiais aš esu žegnota bažnyčioj“ (KUTR 115). Bažnytiniai klumpiai šeštadienio vakarą buvo nuplaunami, nušveičiami ir vėl už durų pastatomi, kad sekmadienio rytą visi švarius

Lietuvininkų Kavolių šeima prie savo namo Dieglių kaime. Tėvas ir motina apsiavę medinėmis klumpėmis, duktė – odiniais medpadžiais, 1917 metai. Fotografavo M. Kavolis (GEK 10028)

apsiautų (KUTR 86, 112). Lietuvininko prisirišimą prie klumpių rodo ir liaudiški prietarai, pavyzdžiui, kad klystžvakės nepaklaidintų, reikia, iš ausies iškrapščius taukų, patepti po klumpiu (Simonaitytė 1987: 90); o jei laumė vargina vaiką, einant gulti reikia taip klumpius sudėti, kad atrodytų, tarsi tu ne lovoje guli, o lauk išėjai. Laumė taip ir pamany, ji bus suklaidinta (Simonaitytė 1960: 169).

BAIGIAMOSIOS PASTABOS IR IŠVADOS

Pažvelgus į Ievos Simonaitytės kūrybą kaip į istorinį šaltinį, pavyko rasti etnografinių faktų, papildančių turimas žinias apie lietuvininkų tradicinę aprangą ir nešioseną, išvelgti savitų lietuvininkų nešiosenos bruožų ir tradicijų raidos pokyčių XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje.

Senesnis moters galvos apdangalas buvo apsukamas aplink galvą. XIX a. pabaigoje – tai didelė, tamsi skepeta su išpaustais raštais. Norėjusios miestietiška, vokiškai pasipuošti dėvėjo kepuraites ir dailias skrybėles. XIX a. pabaigoje beįsnykstą aksesuarą skepetėlė / pasletas / nosinė naudotas religinėms knygoms surišti, buvo dėvimas užkištas už juostos, sijono ar prijuostės juosmens kaip puošmena, o neretai laikomas rankoje suėmus už neraštuoto kampo. Vėlesnė skepetėlės / paslato / nosinės vieta buvo delmone. Iš I. Simonaitytės kūrinių sužinome apie delmonų siuvimo ir siuvinėjimo tradicijų raidą. Išmokusios siūti ir siuvinėti delmonus lietuvininkės galėjo užsidirbti pragyvenimui.

Išeginius marškinius vadino papečiais. Jie išsiskyrė XVIII amžiuje raudonai, o XIX – baltai siuvinėtomis perpečėmis. Naujus marškinius siuvo svarbiausiems žmogaus gyvenimo tarpsniams pažymėti. Žinomi įkapėms, krikštui, vestuvėms ir konfirmacijai skirti marškiniai. Siuvinėjimu puošta įžegnojimo marškinių apykaklė ir rankogaliai. Įžegnojimo proga ypatingą svarbą įgyja juodo šilko prijuostė ir skepeta su ilgais šilkiniais kutais.

Išskirtinis įžegnotos merginos pasikeitusio statuso ženklas – supintos ir aplink galvą vainiku sudėtos kasos su juodo aksomo kaspinėliu.

Šventadienį dėvėti bažnytiniai drabužiai. Laikantis senų tradicijų, siuvami marškiniai. Bažnytinių marškinių puošmena – plačios, iškrakmolytos rankovės. Įžegnojimo apranga ir atributai suvokiami kaip simbolis, naujo gyvenimo pradžia. Įžegnotuvėms įsigyti drabužiai lietuvininkams buvo pamaldumo, tapatumo ir didžiavimosi savo lietuviškomis šaknimis simbolis. Bažnyčios lankymui skirtų marškinių – pirmočių – pavadinimas gali būti siejamas su įžegnojimo proga. Dėl surinkimų įtakos bažnyčiai lietuvininkės rinkosi juodus drabužius, kurie ilgainiui įgijo puošnaus drabužio statusą. Amžių sandūroje puošnūs juodi drabužiai galėjo būti tiesiogiai ir nesusiję su surinkimininkų veikla.

Nutautėję, miesto madų besivaiką lietuvininkai rinkosi vokiškus drabužius ir aksesuarus. Moterys pamėgo sukneles, vadinamąsias „kleides“.

Tradicinis lietuvininkų apavas, kurį patys mokėjo pasigaminti, buvo medinės klumpės ir medpadžiai su odiniu viršumi. Klumpės – neturtingųjų apavas. Klumpdirbystė galėjo būti mažžemių, „liuosininkų“ pragyvenimo šaltinis. I. Simonaitytė pasakoja apie lietuvininkų klumpių puošybą ir mena tradicijas, susijusias su lietuvininkų prietarais. Įžegnojimui lietuvininkai pirkė naujus batelius – kurpes.

ŠALTINIAI

GEK – Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus gaunamų eksponatų knygos

KUTR – Klaipėdos universiteto Folkloro laboratorijos Tautosakos rankraštyno rinkiniai

KUTRF – Klaipėdos universiteto Folkloro laboratorijos Tautosakos rankraštyno fonoteka

LITERATŪRA

Balys Jonas 1937. *Iš Mažosios Lietuvos tautosakos*: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, spaudai paruošė Jonas Balys, Kaunas.

Bernotienė Stasė 1974. *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pabaigoje–XX a. pradžioje*, Vilnius.

Gaigalaitis Vilius 1998. *Atsiminimai*, Klaipėda.

Gaigalienė Liuda 1988. *XVI–XIX a. siuviniai LTSR istorijos ir etnografijos muziejaus fonduose: Katalogas*, Vilnius.

Galinienė Leokadija 1995. Laidotuvių papročiai Saugų apylinkėje, kn.: *Lietuvininkų kraštas*, red. komisija: Norbertas Vėlius (pirm.) [ir kt.], Kaunas.

Gizevijus Eduardas 1970. Mano gyvenimas, kn.: *Lietuvaininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius.

Glagau Otto 1970. Lietuvaininkų butis ir būdas, kn.: *Lietuvaininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius.

Guzevičiūtė Rūta 2001. *Europos kostiumo tūkstantmetis (X–XX a.)*, Vilnius.

Jurkuvienė Teresė 2006. *Lietuvių tautinis kostiumas*, Vilnius.

Kapeleris Karlas 1970. Kaip senieji lietuvaininkai gyveno, kn.: *Lietuvaininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius.

Kaunas Domas 2000. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai: 1885–1940 metų ikonografija*, Vilnius.

Kubilius Vytautas 1987. *Ievos Simonaitytės kūryba*, Vilnius.

Mačiekus Venantas 1995. Paprotinės teisės normos lietuvaininkų gyvenime, kn.: *Lietuvaininkų kraštas*, red. komisija: Norbertas Vėlius (pirm.) [ir kt.], Kaunas.

Matuškaitė Marija 2003. *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius.

Nežinomas autorius 1970. Lietuviškos vestuvės, kn.: *Lietuvaininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, vertė Vytautas Jurgutis, Vilnius.

Pajedaitė Ona 1997. *Ji buvo Simonaitytė: Albumas*, Vilnius.

Raciūtė Ramutė 2012. Antano Tamošaičio 3–4 dešimtmetį surinkta XVIII a. pabaigos–XIX amžiaus lietuvaininkų drabužių kolekcija: Pranešimas, kn.: *Tarptautinė mokslinė konferencija „Vakarų Lietuvos istorinis kostiumas“: Tezės*, Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, 2012 m. lapkričio mėn. 29 d., Klaipėda.

Senoji Lietuva 2009. *Senoji Lietuva. Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2009 09 17– 2009 11 30: [Katalogas]*, Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus, koncepcijos autoriai

O. Fišman, B. Kulnytė, E. Lazauskaitė, Vilnius.

Simonaitytė Ieva 1960. *...O buvo taip*, Vilnius.

— 1971. *Vilius Karalius*, Vilnius.

— 1987. Aukštųjų Šimonių likimas, kn.: *Raštai*, t. I, Vilnius.

— 1987a. Pavasarių audroj, *Raštai*, t. II, Vilnius.

— 1987b. Be tėvo, kn.: *Raštai*, t. II, Vilnius.

— 1987c. Pikčiurnienė, kn.: *Raštai*, t. II, Vilnius.

— 1989. Ne ta pastogė, kn.: *Raštai*, t. IV, Vilnius.

Šaknys Žilvytis 1995. Įžegnotuvės, kn.: *Lietuvininkų kraštas*, red. komisija: Norbertas Vėlius (pirm.) [ir kt.], Kaunas.

Reflections of the Traditional Clothing and Attire of Lithuania Minor in Writings by Ieva Simonaitytė

A U Š R A K A V A L I A U S K I E N Ė

S u m m a r y

In this article, the traditional clothing of the inhabitants of Lithuania Minor in the end of the 19th – beginning of the 20th century is described on the basis of books by Ieva Simonaitytė. Certain features typical to the Lithuanian attire of the time are discerned in the works by this author. The descriptive, comparative and analytical methods are used to establish changes taking place in the traditions at the turn of the centuries in Lithuania Minor. In the end of the 19th century, the oldest female headdress was *muturas* – a piece of cloth wrapped around the head. Yet the impact of the contemporary German culture prompted the Lithuanians to start wearing caps and hats. A peculiar female accessory in the end of the 19th century Lithuania Minor was a certain kerchief, used to tie around the psalm book or as an ornament when tucked at the waist, behind the waistband of the skirt or apron, or carried around held by the unornamented corner. Subsequently a certain decorated pocket (*delmonas*), into which also the kerchief could be tucked, became the most popular accessory of the women in this period. Shirt was also used as a sacred dress, in order to mark the most significant changes taking place in the human life. Among the shirts, special ones for funeral, christening, wedding and confirmation can be named. In the Lithuania Minor, confirmation was a ritual to seal the individual spiritual and physical maturity. Special ornate shirt designed and produced for this occasion used to be passed from one generation to another as a family treasure. The distinctive mark of the altered status of the confirmed girl was her hair plated and tied on her head as a crown, using black velvet ribbon. The black color of the confirmation dress subsequently acquired the character of the national symbol in Lithuania Minor, as well as setting the standard of beauty and fashion. New shoes were also traditionally worn in Lithuania Minor for confirmation, symbolically marking the step taken into the new period of life.

Gauta 2013-05-04